

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 3, s. 11, 33, 149, 168, 236, 405, 460; nr. 5, s. 23, 66, 107, 108, 154, 158, 506, 631, 822, 842, 1101, 1165, 1361, 1373, 1465, 1479, 1853, 1927, 1979; nr. 6, s. 21, 267, 424, 429, 455, 463, 501, 529, 538, 562, 565, 677, 738, 743, 782, 1130, 1368, 1381, 1388, 1464, 1468, 1472, 1479; nr. 44, s. 26, 37, 79; BA, Cevdet-Adliye, nr. 2035; TSMA, nr. E. 5682, E. 7022/25; *Süret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid* (nşr. Halil İnalıcık), Ankara 1954, s. 58, 63, 69, 73; J. Anagnostis, *Selânik (Thessaloniki)'in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih Sultan II. Murad Dönemine Ait Bir Bizans Kaynağı* (trc. ve nşr. Melek Delilbaşı), Ankara 1989, s. 23 vd., 26, 29; *Âşikpaşazâde, Târih (Atsız)*, s. 9, 10, 13, 15, 23, 32, 34, 110, 111, 124, 135, 136; İbn Kemal, *Tevârîh-i Âli-i Osmân*, VII, 229, 327; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 471, 472, 478-479, 482, 497, 533-534, 557; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 19, 108, 121, 256; II, 563, 581, 586, 745, 769; Âli Mustafa, *Kühû'l-ahbâr*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2162, vr. 57^b, 61^a, 61^b, 75^b, 294^a, 299^a, 301^a, 319^a, 332^a, 334^a, 349^a; *Anonim Tevârîh-i Âli-i Osman* (nşr. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 19, 27, 62, 149; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1974, s. 21, 25, 28; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 143, 279, 289, 317, 391, 438, 653, 804, 824; Barkan, *Kanunlar*, s. 91, 347; Halil İnalıcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar: I*, Ankara 1954, s. 137 vd.; a.mlf., "Ottoman Methods of Conquest", *St.I*, II (1954), s. 103-129; a.mlf., "Adâletnâmeler", *TTK Belgeler*, II/3-4 (1967), s. 49 vd.; Ufuk Gülsoy, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Rumeli'den Rusya'ya Göçürülen Reaya*, İstanbul 1993, tür.yer.; Lajos Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar, 1366-1699", *TTK Belleten*, XIII/52 (1949), s. 699-700, 729-730, 733; Hasan Kalessi, "Türklerin Balkanlara Girişi ve İslâmlaşırılma, Arnavud Halkının Etnik ve Millî Varlığının Korunmasının Sebepleri" (trc. Kemal Beydilli), *TED*, X-XI (1979-80), s. 177 vd.; Yavuz Ercan, "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslâmlaşmaya Etkisi", *TTK Belleten*, L/198 (1986), s. 704, 706, 709, 713; Mahir Aydın, "Vidin Bulgarları'nın Rusya'ya Göç Ettirilmeleri", *TDA*, sy. 53 (1988), s. 67-79; Kemal Beydilli, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *TTK Belgeler*, sy. 17 (1988), s. 404 vd.

MÜCTEBA İLGÜREL

İSTİMDAD

(الاستمداد)

Sıkıntılardan kurtulmak için peygamberlerin veya velîlerin ruhanîyetinden yardım istemek anlamında bir terim.

Sözlükte "tehlikeli durumlarda yardım isteme, imdada çağırma" anlamına gelen *istimdâd*, tasavvufta "peygamber ve velîlere sığınıp herhangi bir dileğin ger-

çekleşmesi için onlardan yardım dilemek" mânâsında kullanılmıştır. Ağlayarak ve feryat ederek yardım isteme eylemi için *istigâse*, *istiâze* ve *ilticâ* kelimeleri de kullanılmaktadır. Mânevî yardımda bulunma gücüne sahip olduğuna inanılan büyük velîlere *gavs* denir. Önemli bir tasavvuf kavramı olan *himmetin* de böyle bir işlevi vardır.

Kur'an'da ve hadislerde müslümanların birbirine yardımcı olmaları teşvik edilmiştir (el-Mâide 5/2; el-Enfâl 8/72, 74; Buhârî, "Mezâlim", 3-4; Müslim, "Zikir", 86-88; Tirmizî, "Hudûd", 3). Bu yardım fiil, söz, fikir, bilgi ve dua şeklinde olabilir. Fakat âyetlerde bir peygamberin veya velînin mâneviyatından yardım istenebileceğinden söz edilmediği için bu hususta çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Sûfiler, hayatta olsun veya olmasın bir velînin mâneviyatından yardım dilemenin câiz, hatta gerekli olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre çok uzakta bile olsa bir velî kendisinden istimdada bulunanların yardımına yetişme gücüne sahiptir. Hayatta olan velîlerin mâneviyatından bu şekilde yardım isteme düşüncesinin ilk sûfilerden itibaren mevcut olduğu bilinmektedir. Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/816) yeğeni-ne, "İhtiyacın olan bir şeyi Allah'tan talep ettiğin zaman beni aracı kılarak iste" demiş (Ebû Nuaym, VIII, 364), müridi Serî es-Sakatî'ye de benzer bir tavsiyede bulunmuştur. Muhammed b. Ali el-Kettânî velînin Allah'la kulları arasında vasıta sayıldığını belirtmiş, kendisinin *gavs* olduğunu ima etmişti (Hatîb, III, 75; Şa'rânî, I, 110). Ölümünden sonra da velîlerin ruhanîyetinden istimdada bulunma çok eski bir gelenektir. Nitekim Ma'rûf-i Kerhî'nin kabri etkili bir şifa kaynağı olarak kabul edilmiş (Sülemî, s. 85; Kuşeyrî, s. 61), Hâce Abdullah-ı Herevî vasıtasıyla insanların pek çok ihtiyacının görüldüğüne inanıldığından kendisine "pîr-i hâcât" denilmiştir. Tarikat mensupları, özellikle tarikatlarının silsilesinde yer alan şeyhler aracılığıyla Allah'tan kendilerine feyiz ve yardım geldiğine inanmışlardır. Öte yandan ilk sûfiler arasında istimdadin câiz olmadığını söyleyenler de vardır. Bâyezîd-i Bistâmî, insanın insandan imdat istemesini hapisteki bir kişinin yine hapiste bulunan bir kişiden yardım istemesine benzetmiştir (Sülemî, s. 126; İbn Teymiyye, *el-İstigâse*, I, 474). Bazı sûfiler de ölmüş velîlerden yardım istemenin doğru olmayacağını ifade etmişlerdir. İshrâkiyye ekolüne bağlı filozoflarla onların etkisinde

kalan Fahreddin er-Râzî gibi kelâmcılar ise yatırımların ruhanîyetinden faydalanmanın mümkün olduğunu söylemişlerdir (*el-Metâlibü'l-âliye*, VII, 275-277; İbn Teymiyye, *Qâide celile*, s. 24).

İstimdadı benimseyenler tarafından ileri sürülen başlıca deliller şunlardır: 1. İstimdad "Allah nezdinde değerli bir kul olan velînin şefaathı olması" anlamına gelmektedir. Allah'ın kendilerine şefaathı etme izni verdiği kullarının bulunduğu ve bunların âhirette şefaathı edeceği (el-Bakara 2/255; Tâhâ 20/109), ayrıca O'na yakın olmak amacıyla vesile edinmenin gerektiği Kur'an'la sabit olan bir husustur (el-Mâide 5/35; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, I, 253). Peygamberler gibi ledünnî ilimleri Allah'tan vasıtasız alabilen velîler hayatta olmasalar bile istimdada bulunan insanlara yardım edebilirler (Hâlid el-Bağdâdî, s. 20-25). 2. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Peygamber'in haklarında istiğfarda bulunduğu kimselerin affedileceği bildirilmiştir (en-Nisâ 4/64); istimdad da buna benzemektedir (Yûsuf Şevki el-Üfî, s. 8). 3. Duaların her konuda etkili olduğu âlimlerce kabul edilen bir husustur. Velîlerden yardım istemek onların Allah nezdinde makbul olan dualarını talep etmek demektir. 4. Günahkâr bir kulun doğrudan Allah'a yönelmesi uygun olmadığından ilâhî dostluğu kazanmış bulunan velîlerin aracı kılınması gerekir (Reşîd Rızâ, IV, 119; VIII, 375; XI, 391). Bunların yanında bazı hadislerle, Hz. Ömer'in yağmur duasına çıkarken Hz. Abbas'ı yanına alıp onun yüzü suyu hürmetine Allah'tan yağmur dilemesi de (Buhârî, "İstiskâ", 3) delil olarak gösterilmiştir (Zâhid Kevserî, s. 3).

Kelâm âlimleri genellikle sûfilerin istimdadla ilgili görüşlerine temas etmemiş, fıkıhçıların çoğu ise bunun mekruh olduğunu söylemekle yetinmiştir (Merğînânî, IV, 96). Bu konuda sûfileri en çok eleştirenler hadisçilerle Hanbelî fakihleridir. Bunlara göre ileri sürülen deliller sûfilerce benimsenen anlamda bir istimdadı kanıtlayıcı mahiyet taşımaz. Zira delillerin bir kısmı zayıf, bir kısmı da doğrudan doğruya istimdad konusuyla alakalı değildir. Nitekim delil olarak zikredilen şefaathı âyetleri âhiretle ilgili olup bunlarda hiçbir şekilde istimdada temas edilmemiştir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in, haklarında istiğfarda bulunduğu kimselerin ilâhî affa mazhar olacağı belirtilmekteyse de bu âyet münafıklardan bahseden bir grup âyet içinde yer almakta olup konunun istimdadla ilgisi yoktur.

Dua ile istimdad farklı şeyler olup duanın istimdadla özdeşleştirilmesi söz konusu değildir. Günahkâr bir kulun tövbe için doğrudan Allah'a yönelmeyip bir vefiyi aracı kılmasına gelince, Kur'an-ı Kerim'de yer alan tövbe âyetlerinde herhangi bir aracıdan bahsedilmemekte, aksine doğrudan Allah'tan mağfiret talep edilmesi istenmektedir (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "tvb", "ğfr" md.leri). Ayrıca Fâtiha sûresinde de sadece Allah'a ibadet etme ve sadece O'ndan yardım isteme yolu önerilmektedir. Sûfilerce delil olarak gösterilen bazı rivayetler sahih olmadığı gibi Hz. Abbas'la ilgili olayda da ahashap doğrudan Allah'tan yardım dilemiştir.

İstimdadı benimseyenler, ihtiyaç veya sıkıntı içinde bulunan kişinin Hz. Peygamber'den sonra velîden yardım isteyebileceğini ileri sürmüşlerdir. Ancak "Allah'ın dostu" mânâsındaki velînin tip olarak değilse de şahıs olarak kim olduğunu belirlemek mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim müminlerin Allah'a, O'nun da müminlere dost olduğunu ifade etmiş (*a.g.e.*, "vly" md.), peygamberlerden başka kimseyi tezkiye etmemiş ve kişilerin mânevî güce sahip olduklarını zannedip kendilerini temize çıkarmalarını da yasaklamıştır (en-Necm 53/32).

Kur'an'da ve sahih hadislerde istimdad kelimesi geçmemekle birlikte "medd" kökünden türeyen ve "yardım etmek" anlamına gelen "imddâ" fiil kalıbında kullanılmış ve Allah'ın meleik göndermek suretiyle müminlere yardım ettiği haber verilmiştir (Âl-i İmrân 3/123-125). Bu âyetler yardımın Allah'tan isteneceğini açıkça ifade etmektedir. Ayrıca Kur'an'da duanın ancak Allah'a yapılabileceği, Allah'ın duaları işittiği ve onlara icâbet ettiği, darda kalan kişinin bu sırada Allah'tan başkasına yalvarmadığı, insanları her türlü sıkıntı ve felâketten Allah'ın kurtaracağı, Allah'tan başka varlıklara dua etmenin tevhidî ihlâl edeceği bildirilmiştir (el-En'am 6/63; el-A'râf 7/128; Yûnus 10/106; el-Cin 72/20). İnsanların sadece Allah'a sığınıp doğrudan doğruya O'na dua etmeleri gerçek dindarlığın bir gereği, Allah'tan başkasından medet ummaya kalkışmak ise Câhiliye âdeti olarak değerlendirilmiştir (Elmalılı, VIII, 6399).

İstimdad konusunda sûflerin görüşünü ağır bir şekilde eleştiren Takıyyüddin İbn Teymiyye pek çok eserinde bu meseleyi ele almış, ayrıca *Ķā'ide celile fi't-tevessül ve'l-vesile* ve *el-İstiğāşe* adıyla

la iki risâle kaleme almıştır. Ona göre bir müslümanın Hz. Peygamber'i vesile edip nerek Allah'tan kendisini nimet ve rahmete ulaştırmasını veya zarardan korumasını istemesi câizdir (*el-İstiğāşe*, I, 474). Bunun yanında bir kişinin takvâ sahibi bir müminden kendisi için duada bulunmasını rica etmesi de mümkündür. Ancak bir müslümanın, yanında bulunmayan veya ölmüş olan kişilere sığınması, onlardan yardım istemesi haramdır. İbn Teymiyye peygamberlerden bile istimdadda bulunmanın tasvip edilemeyeceğini ve, "Bazı işlerinizde kararsızlık içinde bulunursanız ölümlerden yardım isteyiniz" şeklindeki sözün hadis olmadığını belirtir (*Ķā'ide celile*, s. 157; *Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 15 vd.). İbn Kayyim de hocası İbn Teymiyye'nin görüşlerine katılır (*İğâsetü'l-lehfân*, I, 201-228). Muhammed b. Abdülvehhâb bu konuda İbn Teymiyye'yi takip ederek darda kalındığında Allah'tan başkasından yardım istemeyi bir nevi şirk saymıştır (*Kitâbü't-Tevhid*, s. 49-50). Yûsuf en-Nebhânî ise *Şevâhidü'l-hak* adlı eserinde İbn Teymiyye'nin görüşlerini eleştirmiştir.

Öte yandan insanları vasıta edinerek (tevessül) Allah'tan yardım istemeyi doğru bulmayan hadisçilerle Hanbelîler ve bunun mekruh olduğunu söyleyen Hanefîler kişinin kendi amel ve ibadetlerini vasıta kılmasını câiz görmüşlerdir. Buna göre bir müminin, "Allahım! Senin rızânı kazanmak amacıyla şu hayırlı işi yaptığım için" veya, "Elimde imkân bulunduğu halde şu günahı işlemediğim için beni sıkıntıdan kurtar" şeklinde dua etmesi câizdir. Nitekim bir mağarada mahsur kalan üç kişinin kurtulmak amacıyla en değerli amellerini Allah katında vesile kıldıkları bildirilmektedir (Bu'hârî, "Edeb", 5; Müslim, "Zikir", 100). "Allah katında vesile arayın" (el-Mâide 5/35; el-İsrâ 17/57) meâlindeki âyeti de bu yönde yorumlayanlar olmuştur.

Kişinin doğrudan Allah'tan yardım istemesi, tehlikeli ve sıkıntılı zamanlarda sadece O'na sığınması, İslâm'ın itikad ve ibadet ilkeleri açısından tercih edilecek yegâne davranıştır. Açık ve kesin naslara dayanmayan istimdadın yanlış anlama ve istismara müsait olduğu şüphesizdir. Ancak bazı sûflerin ve halktan bazı kesimlerin iyi niyete dayanan böyle bir davranışını küfür (şirk-i hafî) saymak da tevhid inancını benimseyen bir müslüman hakkında isabetsiz verilmiş bir hüküm niteliği taşır (ayrıca bk. TEVESSÜL).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "avz", "ğvs", "mdd" md.leri; *Lisânü'l-Arab*, "mdd" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "du'â", "tvb", "ğfr", "vly" md.leri; *Müsned*, I, 49; III, 109, 255; Bu'hârî, "İstisâ", 3, "Edeb", 5, "Mezâlim", 3-4, "Cihâd", 184, "Meğâzi", 28; Müslim, "Zikir", 86-88, 100; Tirmizî, "Ĥudûd", 3; Süleimî, *Ĥabakât*, s. 85, 126; Ebû Nuaym, *Ĥilye*, VIII, 364; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, III, 75; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 61; Herevî, *Ĥabakât*, Tahran 1351, s. 306; Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, IV, 96; Fahrreddin er-Râzî, *el-Me'tâlibü'l-âliye mine'l-ilmü'l-ilâhî* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Beyrut 1407/1987, VII, 275-277; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 15-20, 57-59; a.mlf., *Mecmû'atü' fetâvâ*, I, 98, 101; III, 312, 344, 350-351, 366; XI, 438-439, 498-500, 526-527; XXVII, 96, 98; a.mlf., *Ķā'ide celile fi't-tevessül ve'l-vesile*, Kahire 1374, s. 24, 140, 156, 157; a.mlf., *el-İstiğāşe (Mecmû'atü'r-resâ'ilü'l-kubrâ* içinde), Kahire 1323, I, 474; Kâşânî, *İşlâhâtü's-şüfîyye*, s. 167; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfân*, Kahire 1961, I, 201-228; Takıyyüddin es-Sübkî, *Şifâ'ü's-sikâm*, İstanbul 1980; Şa'rânî, *eĶ-Ĥabakât*, I, 110; Câmî, *Nefeĥât*, s. 535; Birgivî, *eĶ-Ĥarîkatü'l-Muĥammediyye*, İstanbul 1260; a.mlf., *Risâle fi ziyâretü'l-kubûr*, İstanbul 1280, s. 219; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, Beyrut, ts. (Dâru ihyâit-türâsü'l-Arabî), I, 85; Muhammed b. Abdülvehhâb, *Kitâbü't-Tevhid* (nşr. İsmâil el-Ensârî), Riyad 1404, s. 49-50; Hâlid el-Bağdâdî, *Risâle fi ĥakĥir-râbiĥa ve'l-istimdâd mine'l-evliyâ* (*Risâle fi ĥakĥir-râbiĥa ve'l-istimdâd* içinde), [baskı yeri ve tarihi yok], s. 20-25; Yûsuf Şevkî el-Üfî, *Hediyyetü'z-zâkirin ve ĥuccetü's-sâlikin*, Kahire 1307, s. 3, 7-9; Es'ad es-Sâhib, *Nürü'l-hidâye fi surri'r-râbiĥa*, Kahire 1311, s. 24-59; Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, *Şevâhidü'l-hak fi'l-istiğāşe bi-Seyyidi'l-halk*, Kahire 1393/1973; Reşid Rızâ, *Tefstrü'l-menâr*, I, 58-60, 184; II, 89; IV, 119; VII, 547; VIII, 375; XI, 226, 391; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 6399; Ali b. Muhammed el-Belhî, *el-Hucecû'l-beyyinât fi şübü't-isti'âne mine'l-ermvât*, İstanbul 1981; Zâhid Kevserî, *İrgâmü'l-merîd*, İstanbul 1984, s. 3-4; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Gâyetü'l-merâm*, Riyad, ts. (Metâbiu Necid), I, 251-255; *el-Mu'cemü's-şüfî*, s. 848, 917; Ca'fer es-Sübhânî, *Teveessül yâ İstimdâd ez Ervâĥ-i Muĥaddese*, Kum 1984.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

İSTİMLÂK
(الاستملاك)

Özel mülkiyet altındaki taşınmazın kamu yararı amacıyla bedeli ödenerek kamu malı haline getirilmesi anlamında hukuk terimi.

Sözlükte "mülk edinmek, mâlik olmak" anlamına gelen *istimlâk*, ilk dönemlerde terim anlamı kazanmadığı gibi Arapça'da yaygın bir kullanıma da sahip değildir. Kelimenin daha çok Osmanlı muhitinde ve XIX. yüzyılın sonlarında yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır. İstimlâkle ilgili